

Kapittel 10

Militærnektning eller å ikke ville finansiere militæret

Andre stater enn Norge kan ha langt mer alvorlige reaksjoner mot personer som nekter militærtjeneste eller å utføre militæroperasjoner.¹ Slike eksempler vil ikke trekkes inn i dette kapitlet, men mot slutten av kapitlet vil jeg vise arbeid for økonomisk militærnektning fra utenfor Norge.

Forsvarslovens § 35 sier at fritak fra verneplikt skal gis for dem som ikke kan «gjøre tjeneste uten at det kommer i konflikt med deres alvorlige overbevisning og verdier som er av fundamental betydning for dem.» Kravene om alvorlig overbevisning og fundamental betydning stiller en nokså høy terskel for å få fritak. Dette berøres også i § 38: «Et vedtak om fritak kan omgjøres også til ugunst for den vernepliktige ... Det kan legges vekt på forhold som først oppstod etter vedtaket.» Disse forholdene antas å være knyttet til ny informasjon om søkerens handlinger, som viser at vedkommendes angivelige pasifisme likevel ikke var så sterk.

I vernepliktforskriften er kravene til overbevisningen ikke spesifisert ytterligere, men det heter i forskriften § 69 annet ledd: «Uttalelser fra prest, lærer eller andre kan legges ved søknaden.» Det er ikke relevant å dvele mer ved lovbestemmelsene, som er knappe og i stor grad prosessuelle. Betydningen

1 For historien om den syriske piloten Raghed al-Tatari, som nektet å bombe Hama-provinsen i 1980 under et opprør mot daværende president Hafez al-Assad, se The New Arab, 2024. Han hadde sittet inne i 43 år da han slapp ut av fengsel under Hayat Tahrir al-Sham-militsens (HTS) maktovertakelse i Syria i desember 2024.

av egen aktivitet var langt tydeligere i den nå opphevede lov om fritaking for militærtjeneste av overbevisningsgrunner (militærnektekløven), særlig § 3 annet ledd, som lister opp følgende aktiviteter: Erklæring til offentlig myndighet, offentlig opptreden, deltaking i organisasjon eller å ha utvist pasifistisk overbevisning på annen måte.

Først skilles det mellom ulike former for pasifisme: prinsipiell, pragmatisk og situasjonell pasifisme,² og der det er nødvendig, knyttes disse til moderne former for krigføring. Deretter utforskes teorien om rettferdig krig, og den konkretiseringen denne teorien har fått for disse moderne formene for krigføring. Til slutt drøftes økonomisk militærnektning, gjennom forslag om en såkalt fredsskatt.

Prinsipiell pasifisme

Den prinsipielle pasifismen innebærer at det er galt å bruke vold og våpen, både ved selv å avstå fra slik bruk og ved å ta avstand fra at andre benytter vold og våpen som metode for konfliktløsning. En dom i Den europeiske menneskerettsdomstolen (storkammer; vedkommende var Jehovas vitne) fastslår at det er en menneskerett å bli fritatt for militærtjeneste når det foreligger alvorlige samvittighetsgrunner;³ grunnlaget var artikkel 9 i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon.

Det kan samtidig være slik at en prinsipiell pasifist kan komme i en svært alvorlig nødsituasjon der utfallet blir at vold benyttes. Det er to aktuelle situasjoner:

Rett til nødverge er hjemlet i straffeloven § 18, der en handling som ellers ville være straffbar, er lovlig når den (i) avverger et ulovlig angrep, (ii) ikke går lenger enn nødvendig, og (iii) ikke går åpenbart ut over hva som er forsvarlig ut fra situasjonen. Dette gjelder angrep på en selv.

2 Elford, 2012, s. 182.

3 Den europeiske menneskerettsdomstolen, 2011.

Nødrett er hjemlet i straffeloven § 17, og fritar for straffeansvar dersom en handling som ellers ville være straffbar, er lovlig når (i) den blir foretatt for å redde liv, helse, eiendom eller en annen interesse fra en fare for skade som ikke kan avverges på annen rimelig måte, og (ii) skaderisikoen ved handlingen er mindre enn skaderisikoen ved det man søker å avverge. Et eksempel er å utøve vold for å hindre en person som i eget hjem er i ferd med å utøve vold eller tilmed voldtekt mot ens partner eller barn.

I en redegjørelse i Stortinget om den nå opphevede militærnekterloven ble det også presisert av saksordføreren og komitélederen for Justiskomiteen at det å være jeger ikke er i strid med det å være pasifist, og dermed å få fritak fra verneplikt av samvittighetsoverbevisninger.⁴

Pragmatisk pasifisme

Mens man i Norge vil få fritak for verneplikt ved prinsipiell pasifisme, er det ytterst tvilsomt om man får tilsvarende fritak ved pragmatisk pasifisme. Denne tenkningen bygger på at bruk av militærmakt er en ineffektiv måte å oppnå positive samfunnsendringer på.

Mahatma Gandhi (1869–1948) sin ikkevold-filosofi, der han blant annet søkte ulike ikke-voldelige måter å svekke den britiske koloniøkonomien på i India, trekkes ofte fram som en modell. Sentralt i Gandhis ikkevold-filosofi er selvbeherskelse, det å beskytte ens motstander hvis nødvendig, det å beskytte eiendom som man er tiltrodd å forvalte, og det å ikke gjøre seg avhengig av andre.

Videre er det godt dokumentert at ikke-voldelige, bredt forankrede protester er langt mer effektive enn voldelige opprør, gitt at målet er samfunnsendring.⁵ Kort fortalt er vold de desperates strategi, valgt dersom man ikke lykkes i å bygge brede bevegelser for å fremme krav overfor myndighetene, men i stedet opplever at protester slås tilbake med vold. Dersom protester blir

4 Stortinget, 2006.

5 Chenoweth og Stephan, 2011.

slått ned gjentakende, blir også svarene fra dem som vil ha endringer voldelige, med en destruktiv voldsspiral som utfall.

I denne sammenhengen er det relevant å peke på at de sosiale konsekvensene av krigføring og voldsbruk er markant lavere tillit i samfunnet, i lang tid etter at krigshandlingene har opphørt. Slik manglende tillit kan gjøre det enklere for nye konfliktentreprenører å mobilisere til nye voldelige opprør ved å utnytte folks misnøye. Å ta hensyn til situasjonen *etter* krigsfasen kommer vi tilbake til under.

Å avvise militære løsninger og egen deltakelse i et militært forsvar på dette grunnlaget er likevel ikke overbevisende nok for norske myndigheter. Fritak fra militærtjeneste innvilges dersom man kan overbevise om at egen overbevisning mot å bruke vold eller våpen er tilstrekkelig dypfølt og konsistent.

Situasjonell pasifisme

Den nå opphevede militærnekteloven omfattet en viktig spesifisering av ordet verdier i § 1 – som vi så over fortsatt brukes i § 35 i dagens lov. Fritak kunne tidligere gis hvis vedkommende ville «komme i konflikt med sin alvorlige overbevisning, herunder ... tvinges til å bryte verdier ... knyttet til bruk av masseødelegglesesvåpen slik de kan påregnes brukt ...» En slik begrunnelse for pasifisme omtales gjerne som atomvåpenpasifisme.

Atomvåpenpasifisme handler om at så lenge Norges militære strategi bygger på muligheten for bruk av atomvåpen – fordi Norge er med i NATO, som har tre atommakter som medlemmer – kan man selv ikke avtjene verneplikt i det norske Forsvaret. Grunnen er at en mulig krig med bruk av atomvåpen vil bli så ødeleggende for kloden og den menneskelige sivilisasjon at et militært forsvar som bygger på denne muligheten, ikke kan støttes opp om gjennom egen deltakelse.

Som følge av anbefalinger om økt samarbeid mellom det militære forsvar og Siviltforsvaret for å sikre en «effektiv taktisk bruk av atomvåpen i eget

forsvar ...»⁶ vokste på 1970-tallet sivilforsvarsnekting fram som en underkategori av situasjonell atomvåpenpasifisme. Slikt økt samarbeid praktiseres fortsatt: I lovforslaget til dagens forsvarslov heter det om § 35 («Vilkår for fritak»): «Lovens fritaksregel gir ikke grunnlag for å bli fritatt for tjeneste i Sivilforsvaret.»⁷ Videre heter det i § 37 annet ledd: «En vernepliktig som har søkt om fritak, er likevel ikke fritatt for plikten til å gjøre ekstraordinær tjeneste etter § 17 tredje ledd, eller fritatt for tjenesteplikten i krig eller når krig truer.» Dette gjelder altså mens søknad om fritak er til behandling. Blant de fem ekstraordinære tjenestene omtalt i § 17 er «særlige øvelser som skal styrke Forsvaret». Sivilforsvaret kan rekruttere blant dem som har svart på egenerklæring fra Forsvaret, deltatt på sesjon eller gjennomført førstegangs-tjeneste. I Forsvaret, og i Totalberedskapsmeldingen fra 2025 uttrykkes det at Sivilforsvaret kan «mobilisere en krigsreserve med ytterligere tjenestepliktige ...»⁸ Debatten rundt *forslaget* til endringer i sivilbeskyttelsesloven i april 2025 – med hjemmel for regjeringen til å pålegge sivil arbeidsplicht, men ikke «oppgaver som etter folkeretten anses som direkte deltakelse i fiendtligheter»⁹ – handlet primært om hvor vide fullmakter regjeringen skal kunne få fra Stortinget. Andre avstemming over lovendringene ble utsatt; lovendringen skjedde i juni 2025.

6 NOU 1979: 51, s. 131; se også Elster, 2022, 147–148.

7 Regjeringen, 2016, s. 129. Merk at den aktuelle loven – fra 2010 – heter sivilbeskyttelsesloven; forfatteren er enig med Elster (2022, s. 154), som skriver: «Roller sivilforsvaret har i tilknytning til det militære og NATO blir underkommunisert.»

8 Regjeringen, 2025c, s. 28; se også kapittel 10: Videreutvikle totalforsvaret for sivil støtte til militær innsats.

9 Stortinget, 2025c, s. 10, endringer i § 28(e). I *forslaget* til samme bestemmelse heter det «Forskriften kan fravike bestemmelser i annen lovgivning ...», og i *forslaget* til § 28(h) spesifiseres at enhver «plikter uten hinder av taushetsplikt å gi opplysninger som er nødvendige ...» Dette siste vil skape reell samvittighetskonflikt for personer som praktiserer streng taushetsplikt, som advokater, leger og prester. Fem partier stemte opprinnelig for loven: Arbeiderpartiet, Fremskrittspartiet, Høyre, Kristelig Folkeparti (ikke medlem i Justiskomiteen) og Senterpartiet. For debatten i plenum 24. april 2025, som konkluderte med å utsette endelig lovvedtak, se Stortinget, 2025d, 01:05:20–01:22:45. En lovanmerking ble vedtatt av Stortinget i juni 2025 (Stortinget, 2025e); det er viktige endringer i § 28 i sivilbeskyttelsesloven: Bestemmelsen gis en snevrere anvendelse i §28(a) og mindre mulighet til å fravike gjeldende lover i § 28(c). Kravet om opplysningsplikt for enkeltpersoner – uten unntak – i §28(h) er bevart.

Formuleringen i den nå opphevede militærnektekterloven innebar at det bare var i en situasjon hvor bruk av masseødeleggingsvåpen «kan påreknes» at situasjonell pasifisme kunne påberopes som gyldig grunn til å få fritak fra verneplikt. Når dette grunnlaget ikke er med i den gjeldende loven, må det indikere at situasjonell pasifisme ikke lenger har samme rettslige status som tidligere. Samarbeidet mellom militært forsvar og Siviltforsvaret og Norges forpliktelser knyttet til atomvåpen som del av Norges NATO-medlemskap er imidlertid ikke endret.

Boken *Krig og militærnektning. Etiske normer i den aktuelle situasjon* var en teologisk forankret respons på at kristne NATO-motstandere – som også uttrykte støtte til prinsippet om et ikke-voldsforsvar framfor et militært forsvar – ikke hadde nådd gjennom i det norske rettssystemet.¹⁰ Alle tapte, enten i lagmannsretten eller i Høyesterett, mens andre som senere framførte en tilsvarende tenkning, vant fram i det som nå heter tingretten.¹¹ Videre er det relevant at Bispemøtet i Den norske kirke i 1969-uttalelsen *Militærnektning* av politiske grunner understreket «at en situasjonsbetinget militærnektning kan være like etisk høyverdig som en generell militærnektning.»¹² I 1982 uttalte Bispemøtet at «de kjernefysiske våpenlagre må ødelegges og all framtidig produksjon av slike våpen må bli stanset.»¹³

Det er relevant å drøfte kort om det finnes andre situasjoner enn trussel om bruk av masseødeleggingsvåpen som kan kvalifisere til at ens overbevisning kan omfattes av begrepet situasjonell pasifisme. Særlig omstridt var NATO-alliansens såkalte Strategiske konsept, som gjaldt i perioden 1999–

10 Austad og Ulstein, 1976; særlig s. 104–114; gjengir Austads innlegg som sakkyndig vitne i retten; se også Pettersen, 2022, s. 272–273, som omtaler sakene mot Hans Magnus Solli (fikk ikke medhold i Høyesterett, dissens 3–2; flertallet la til grunn at «situasjonen ... kunne bli slik at han ville finne det riktig som en siste utvei å gripe til våpen», altså ikke en overbevisende nok pasifisme; se *Rettstidende*, 1974, s. 1068; dømt til 1 års fengsel – 9 måneder betinget – etter å ha unnlatt å møte til militærtjeneste på oppgitt dato; fikk utsatt fengseloppholdet; deretter ny innkalling; møtte ikke; da ble hele straffen gjort ubetinget; ble benådet i 1981; se NOU 1979: 51, s. 43–44, 306–312, 317–318; samtale med Solli 3. januar 2025), og Rolf Berg (fikk ikke medhold i lagmannsretten).

11 Kilden her er Torleiv Austad, samtale 13. januar 2025, som senere på 1970-tallet ble brukt som sakkyndig vitne.

12 Bispemøtet i Den norske kirke, 1969 s. 3 (s. 29 i møteprotokollen).

13 Bispemøtet i Den norske kirke, 1982, s. 6 (s. 13 i møteprotokollen).

2010, og som omtalte usikkerhet og ustabilitet i og *rundt* det euro-atlantiske området.¹⁴ Denne situasjonen omtales, sammen med andre situasjoner, som grunnlag for å aktivisere operasjoner i samsvar med NATO-paktens artikkel 5 og 6.¹⁵

I denne perioden, hvor NATO aktivt legitimerte militære operasjoner utenfor NATO-området, som *kunne* innvirke på NATO-landenes sikkerhet, skjedde invasjonen i Irak i 2003, gjennom den såkalte Koalisjon av villige og ikke gjennom FN-vedtak. I Afghanistan hadde Norge tropper gjennom en FN-vedtatt NATO-operasjon 2002-2021; siden 2015 for å lære opp afghanske sikkerhetsstyrker. Norge var også tungt inne i NATOs bombing av Libya i 2011, som var basert på sikkerhetsrådsresolusjon 1973, men hvor operasjonen fortsatte etter at formålene som var oppstilt i resolusjonen, var oppfylt. Det maktvakuemet som oppsto etter Ghaddafi-regimets fall, er senere blitt fylt av militser, flere med en ekstremistisk islamistisk forankring. FN-paktens artikkel 42 innebærer at det kun er gjennom vedtak i FNs sikkerhetsråd at militære operasjoner mot andre stater kan legitimeres, altså være rettmessige.

Denne perioden med NATO-styrker langt utenfor NATO-området var en situasjon som eskalerte den militære spenningen. Hovedgrunnen var NATO-styrkenes allianser med sjia-militser og utfrysing av sunni-offiserer og -soldater fordi disse var knyttet til Saddam Husseins regime. Allerede i en artikkel fra 2006 ble det vurdert som en stor feil at USAs invasjonsstyrker ikke hadde prioritert å begrense militsenes makt, men snarere hadde tillatt disse å «infisere» irakiske sikkerhetsinstitusjoner og slik øke omfanget av borgerkrigen.¹⁶ Misfornøyde offiserer med bånd til det gamle regimet i Irak var den viktigste rekrutteringsbasen for den terrororganisasjonen som omtaler seg selv som Islamsk Stat. Siste halvdel av 2014 og første halvdel av 2015 kontrollerte denne store områder nordøst i Syria og nordvest i Irak. IS har avleggere i andre stater, som Libya, og har inngått allianser med andre terrororganisasjoner, som Boko Haram i Nigeria, som i 2015 erklærte seg som Islamic State's West Africa Province.

14 NATO, 1999, avsnitt 20.

15 NATO, 1999, avsnitt 24.

16 Mowle, 2006; se også Alaaldin, 2017; Middle East Policy Council, 2016.

Vi ser altså at NATOs Strategiske konsept, som hjemlet operasjoner utenfor NATO-området, fikk omfattende konsekvenser for sikkerhetssituasjonen i en rekke land når dette Strategiske konseptet faktisk ble praktisert. Dette betyr ikke at Saddam Husseins regime gjennom Baath-partiet i Irak var et regime som søkte å fremme befolkningens beste; det hadde snarere vist seg som uhyrlig gjennom bruk av kjemiske våpen, både mot kurdere i nord i 1988, i grenseområdet mot Iran under den brutale krigen på 1980-tallet, og mot opprørsbyer i sør i 1991. Under den første invasjonen i Irak i 1991 ville det vært mulig å fjerne Saddam Hussein, men invasjonsstyrkene den gangen var opptatte av å fremme en viss stabilitet, ikke befolkningens beste. Strategien til Koalisjonen som invaderte Irak for andre gang, og uten FN-mandat 20. mars 2003, har blitt omfattende kritisert i både Storbritannia og USA. Norge bidro såkalt «humanitært» til Irak-invasjonen fra sommeren 2003 til høsten 2005 etter en resolusjon i FNs sikkerhetsråd 22. mai 2003.¹⁷ Videre lånte Norge ut 12 såkalte «Arthur-radarer» – som gir økt treffsikkerhet.¹⁸

Det er likevel et åpent spørsmål om en person som hadde anført at NATOs strategi iallfall på 2000-tallet gjorde det umulig for vedkommende å avtjene verneplikten i Norge, faktisk ville ha fått innvilget fritak fra verneplikten. Vedkommende kunne ha anført at det norske Forsvarets funksjon skal være å beskytte Norge og innbyggerne i Norge. Videre ville det vært mulig for vedkommende å peke på at gjennom Norges NATO-medlemskap har Norge bidratt til økt konfliktnivå, flere konflikter og mer lidelse. Dersom denne argumentasjonen var den eneste argumentasjonen for vedkommende, og det ikke hadde ligget en prinsipiell pasifisme til grunn, kan det tenkes at vedkommende ikke hadde fått innvilget fritak fra verneplikten.

17 Leraand, 2024; viser til Sikkerhetsrådsresolusjon 1483; se også NTB, 2023, som formidler kritikk av å omtale det norske styrkebidraget som «humanitært».

18 Borgen, 2009, s. 134–135. På s. 20 formidler Borgen informasjon om hvordan norske krigsskip eskorterte skip som forsynte invasjonsstyrkene med våpen; noen av disse fraktskipene var norsk-eide (Wilh. Wilhelmsen).

Krigens etikk – kan en situasjonell pasifist forsvare krigføring?

En prinsipiell pasifist vil avvise bruk av vold og våpen som legitim måte for konfliktløsning, og en pragmatisk pasifist vil neppe bli vurdert som tilstrekkelig overbevist pasifist. Den mest interessante kategorien å diskutere, også fordi man da kan synliggjøre dilemmaene, er situasjonell pasifisme. Under hvilke omstendigheter vil en person som bygger på situasjonell pasifisme kunne forsvare krigføring?

En full gjennomgang av krigens etikk er ikke mulig å gi i dette kapitlet, men noen hovedlinjer kan gis. Det er mulig å skille mellom (i) rettmessigheten i det å gå til krig; (ii) rettmessig krigføring; og (iii) hva som må til for å bygge en stabil og varig fred. Den første omtales som *jus ad bellum*, den andre som *jus in bello*, og den tredje som *jus post bellum*. Mens de to første kan spores tilbake til antikken og kirkefader Augustin, reiser den siste nye hensyn. Disse hensynene er motivert ut fra det at kriger rammer både sivilbefolkningen, sosiale institusjoner og politiske institusjoner på så omfattende måter at det krever økt oppmerksomhet på fredsbygging for å unngå at land faller tilbake til den tidligere krigssituasjonen.

Jus ad bellum, eller rett til krig, sier at krigen, for å være rettmessig, må oppfylle følgende krav: (i) rettferdig grunn; (ii) riktig intensjon; (iii) legitim autoritet og offentlig erklæring; (iv) siste utvei; (v) sannsynlighet for å lykkes; og (vi) proporsjonalitet (forholdsmessighet, altså ikke mer omfattende voldsbruk enn den skaden man søker å hindre). Særlig kravet om legitim autoritet er verdt å kommentere. Dette er FNs sikkerhetsråd. Dersom FNs sikkerhetsråd skulle bli forhindret fra å treffe vedtak som følge av at minst én av de fem faste medlemmene utøver sin vetorett, kan FN likevel i teorien treffe vedtak gjennom den såkalte «uniting for peace»-resolusjonen.¹⁹ Militære intervensjoner med humanitær begrunnelse er likevel kontroversielle, som illustrert i den miskreditten som doktrinen om ansvaret for å beskytte (R2P) opplevde – etter at verdens statsledere anerkjente denne doktrinen i 2005.²⁰ De siste årene har vekten vært på humanitære operasjoner og å beskytte sivilbefolkningen.²¹

19 FNs generalforsamling, 1950.

20 FNs generalforsamling, 2005, avsnitt 138–140; Sande Lie og de Carvalho, 2011.

21 FNs generalsekretær, 2017; FNs sikkerhetsråd, 2018.

Jus in bello, eller rett atferd i krig, sier at selve krigføringen må være preget av: (i) distinksjon mellom stridende og ikke-stridende, og at sivilbefolkningen er beskyttet; (ii) militær nødvendighet, altså bare handlinger som bidrar til å oppnå krigens mål; (iii) proporsjonalitet, der skadene av handlingen ikke må være større enn de resultatene handlingen søker å oppnå; og (iv) ikke bruk av onde midler, det vil si våpen eller ammunisjon som skaper unødige lidelse. Dessverre er det ingen kriger de siste årene som har vært ført i overensstemmelse med disse fire kravene.

Jus post bellum, eller rett samfunnsbygging etter krig, reiser som nevnt nye momenter. Disse er i mindre grad kodifisert, men handler om alle avtaler som må inngås og etterlevs i den kritiske overgangsfasen etter at konflikten formelt har opphørt. Dette handler om (i) overgangsregjering; (ii) rettsoppgjør eller sannhetskommisjon; (iii) avvæpning og reintegrering av væpnede aktører; (iv) retur av flyktninger eller internt fordrevne; og (v) tilbakeføring av eiendom eller kompensasjon for tapt eiendom.

Dette rammeverket – iallfall de to første – omtales gjerne som rettferdig krig-tradisjonen. Fordi denne tradisjonen anser krig som tillatelig, står den i motstrid til pasifismen. Samtidig er den heller ikke i samsvar med realismen, som bygger på at statene følger sine nasjonale maktpolitiske interesser på en effektiv og hensynsløs måte, ettersom rettferdig krig-tradisjonen legger vekt på de moralske sidene ved krigføring. Kong George VI – utmerket skildret i filmen *The King's Speech*, som vant fire Oscarpriser, blant annet for beste film – oppfordret i sin tale 3. september 1939 alle til å motsette seg «den primitive doktrinen at makt gir rett («might is right»»).»²²

Kan en situasjonell pasifist akseptere disse tre kategoriene slik de er operasjonalisert over, som så rettmessige grunner for krigføring at man legger sin pasifisme til side og kan bidra inn i militære operasjoner som gjennomføres i tråd med kategoriene slik de er operasjonalisert? Svaret vil naturligvis avhenge av den helt spesifikke konteksten. Dersom det er en overhengende fare for omfattende lidelser dersom det ikke gripes inn militært, dersom alternativene ikke har ført fram, og dersom de andre elementene faktisk har utsikt til å bli oppfylt, kan det ikke utelukkes at rettferdig krig-prinsippene

22 H.M. King George VI, 1939, 2:47–2:52.

kan aksepteres som rammeverk av en situasjonell pasifist. Problemet er at de gitte kravene, særlig for krigføringen, ikke etterleves.

Problemet med rettferdig krig-tradisjonen er videre at tolkningene av hva som ligger i de ulike elementene kan variere mye, og at ingen har oversikt over krigens egendynamikk og hva krigen faktisk kan føre til. Rettferdig krig-argumentasjon er anvendt av både Barack Obama i hans Nobels fredspris-tale og av Tony Blair. Sistnevntes ettermæle er i betydelig grad preget av at han presset Storbritannia inn i koalisjonen som invaderte Irak i mars 2003 (Operation Iraqi Freedom) uten mandat fra FNs sikkerhetsråd, og hans bruk av rettferdig krig-retorikk har bidratt til å svekke rettferdig krig-doktrinen.

Økonomisk pasifisme eller fredsskatt

Som vi så i kapittel 1 er målet for en fredsskatt å sikre at den enkelte kan unndra seg fra å betale skatt til militære formål, og heller støtte fredsstyrkende arbeid med et tilsvarende beløp. Den organisasjonen som har arbeidet lengst for dette, er basert i London og heter Conscience: Taxes for Peace not War. I begrunnelse for fredsskatt heter det:

Retten til samvittighetsfrihet er helt klart i strid med prinsippet om at skattemidler samles inn og brukes på en måte som ikke tar hensyn til skattebetalernes samvittighet eller til deres religiøse praksis og etterlevelse.²³

Er det sannsynlig at dette arbeidet vil føre fram, eller er de politiske myndighetene absolutt ikke interessert i å gå videre med ideen? Avvisning av fredsskatt har både en prinsipiell og en praktisk side.

Den prinsipielle avvisningen handler om at det kan være mange politikk-områder ulike mennesker ikke ønsker å bidra til gjennom sin skatt. Dersom

23 Conscience, 2016, s. 5.

man åpner for fleksibel betaling på ett politikkområde, er det vanskelig å nekte dette på andre politikkområder, som finansiering av abortinngrep.

Den praktiske avvisningen handler om at det må informeres om muligheten, sikres registrering av dem som vil delta, etableres et eget fond, finnes måter å administrere dette fondet på, utlyses muligheter til å få tildelt midler, behandles søknader, og sikres kontroll av bruken av de tildelte midlene. Dette vil binde administrativ kapasitet. Videre er det usikkert om formålet, nemlig å styrke fredsbyggende arbeid, er mulig å oppnå.

Begge typer argumenter kan møtes. Forsvaret kan sies å være en samfunnsinstitusjon som allerede *uten* å være involvert i hjemlig krigføring har vist seg å medføre stort skadepotensiale, slik vi så med Irak-invasjonen omtalt over. Det er også relevant at ulike lands forsvar er en betydelig kilde til klimagassutslipp og forringing av naturen, både gjennom militær produksjon, transport, militære øvingsfelt, ammunisjon og annet utstyr.

På det praktiske plan gir digitale hjelpemidler muligheter til å identifisere et gitt beløp hos gitte personer. Når det gjelder å finne gode formål for midlene, finnes det allerede erfaringer hos ulike lands myndigheter. Eksempelvis har Storbritannia over lang tid hatt et fond, som de siste fem årene er kjent som Conflict, Stability, and Security Fund, som støtter arbeidet til en rekke organisasjoner på basis av føringer gitt av Storbritannias regjering.²⁴

I tillegg til Storbritannia har Belgia ledet an i arbeidet for en fredsskatt. Erfaringer med spesielle fond finnes eksempelvis i Nederland, der et Energifond ble etablert i 1976 da mer enn 10.000 personer ikke lenger ville betale en ekstra energiskatt på 3 prosent for å dekke betalingen for en atomreaktor. Dette viser at egne fond for egne formål er mulig.²⁵

Et ønske om å unnlate å bidra til det farligste virkemiddelet stater har for å utøve sitt voldsmonopol, kan forsvares ut fra samvittighetshensyn. Likevel, ut fra de kriteriene som må oppfylles for å tillate begrensninger i samvittighetsfriheten – rettmessig formål, lovhjemmel, samt nødvendig og forholdsmessig – er det usannsynlig at en norsk regjering vil utforske mulighetene for å innføre en slik fredsskatt.

24 UK Foreign and Commonwealth Office, 2019.

25 Harang, 2010, s. 3; se også Heinesen, 2017a; 2017b.

For at en overbevisning skal kunne begrenses i henhold til artikkel 9(2) i Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen må formålet for og lovhjemmelen for inngrepet i samvittighetsfriheten være godt etablert. Skatteloven gir plikter knyttet til skatt og Grunnloven § 119 gir plikter knyttet til verneplikt, som vi så i kapittel 1. Videre må inngrepet være nødvendig i et demokratisk samfunn, og det å sikre enhetlig tilnærming til skattebetaling kan synes å oppfylle dette formålet. Videre er det vanskelig å se at det å være en del av en skattebetalende befolkning rammer den som ikke vil finansiere militæret på en uforholdsmessig måte. Det å vite at ens skattepenger bidrar til å opprettholde Forsvaret når en selv ønsker å bygge Forsvaret ned, kan være belastende. At noe er belastende, er ikke nok til at inngrepet – altså pålegg om å betale skatt også til Forsvaret – ikke kan forsvares.

Oppsummering

Tilsynelatende har pasifismen fått en snevrere rettslig basis med forsvarsloven, siden verdier knyttet til masseødelegglesesvåpen ikke lenger er en del av det grunnlaget man kan vise til for å be om fritak fra å utføre verneplikt.

Situasjonen Forsvaret var i fra 2002 til i alle fall 2011 (Libya-invasjonen) – preget av NATOs strategiske konsept fra 1999 – la føringer som innebar omfattende NATO-baserte operasjoner. De største var i Afghanistan,²⁶ og i kortere tid i Libya.²⁷ NATO var formelt ikke en del av Irak-invasjonen, men Norge bidro til NATO Training Mission–Iraq (NTM–I), for å trene irakiske militære, med hjemmel i en Sikkerhetsråd-resolusjon.²⁸

Selv om invasjonene i Irak, Afghanistan og Libya ikke kan sies å oppfylle de ulike elementene i rettferdig krig-doktrinen, kan det tenkes andre

26 International Security Assistance Force (ISAF, 2001–2014; hjemlet i Sikkerhetsrådsresolusjon 1386 (2001) og senere resolusjoner); deretter Resolute Support Mission (RSM, 2015–2021). I august 2021 overtok Taliban kontrollen i Afghanistan.

27 NATO ledet ikke den første fasen, Operation Odyssey Dawn 19. mars–31. mars 2011, men NATO ledet operasjonen Operation Unified Protector, 31. mars–31. oktober 2011.

28 Forsvaret (udatert); sikkerhetsrådsresolusjonen er nummer 1546 fra 2004.

invasjoner – også uten FN-mandat – som kan være *prinsipielt* akseptert av en person som regner seg som situasjonell pasifist. Forutsetningen er at dette er en situasjon med omfattende og overdreven voldsbruk, enten som følge av kupp eller invasjon, der omfattende urett begås, og at militære virkemidler vurderes som det mest hensiktsmessige for å stanse denne uretten. Samtidig bygger rettferdig krig-doktrinen på at en kjenner mange forhold fram i tid som det ikke er mulig å ha innsikt i.

I den siste drøftingen så vi at ønsket om å betale fredsskatt som et alternativ til å betale skatt til forsvaret – altså en statlig tvang til å bidra til å opprettholde forsvaret – synes vanskelig å få gjennomslag for. Statens begrunnelser for å begrense dette uttrykket for samvittighetsfrihet vil høyst sannsynlig vinne gjennom.